
Orgelbouw

Het orgel in de Jozefkerk te Assen

Jozef Houwman

In het centrum van Assen staat de Jozefkerk, de 'hoofdkerk' van de Hervormde Gemeente.

Het is een z.g. Waterstaatskerk. Deze benaming werd gegeven aan kerkgebouwen die werden ontworpen door ingenieurs van Waterstaat.

We schrijven nu het tweede kwart van de 19e eeuw.

Hoewel de naam 'Waterstaatskerk' wel eens een minder gunstige gevoelswaarde had, is de waardering voor bedoelde bouwwerken in de loop der tijden groter geworden.

De architectuur is neo-classicistisch: zuilenstelsels, frontons, boogramen met ongekleurd glas, witgepleisterde interieurs.

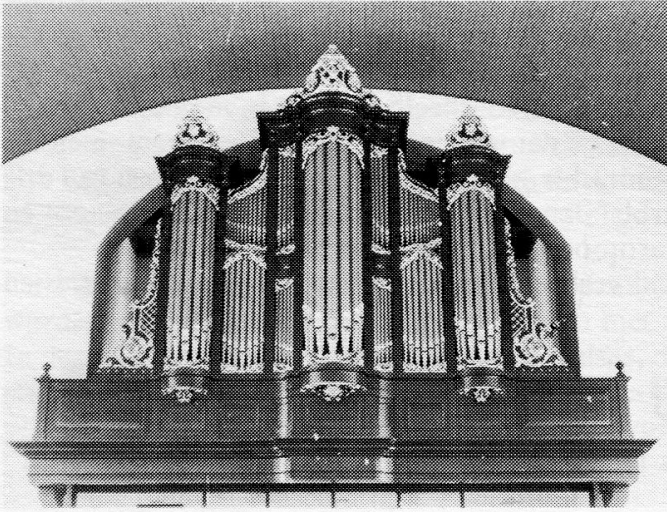
Het geheel ademt een strenge eenvoud.

In Drenthe kan men verscheidene Waterstaatskerken vinden: behalve in Assen o.a. in Bovensmilde, Dalen en Gieten.

De Jozefkerk te Assen stamt uit 1846-47.

De rechthoekige kerkzaal meet 31x17,5m. Deze wordt gedekt door een houten tongewelf.

Tijdens een verbouwing in de dertig jaren wijzigde

men de opstelling van het interieur. Bij de recente in- en uitwendige restauratie van het kerkgebouw werd de oorspronkelijke rangschikking van het interieur hersteld, d.w.z. de kansel werd weer geplaatst in het midden van een der lange zijden, het meubilair in een halve cirkel rondom het liturgisch centrum opgesteld.

Recht tegenover de kansel bevindt zich de (hoge) orgelgalerij boven de ingangspartij. De kerkzaal heeft een goede akoestiek.

In de Jozefkerk bouwden de bekende Leeuwarder orgelbouwers L. van Dam & Zn een orgel dat in 1896 in gebruik werd genomen nadat het was goedbevonden door de toenmalige organist van de Laurenskerk te Rotterdam; M.H. van 't Kruijs. Het verving een orgel van Petrus van Oeckelen dat door Van Dam geplaatst werd in de Hervormde kerk te Havelte, waar het nog steeds dienst doet. Van Dam bouwde een orgel van 25 stemmen, verdeeld over hoofdwerk, bovenwerk en pedaal. Wegens ruimtegebrek was het niet mogelijk een tweeledig front te plaatsen, zoals Van Dam dikwijls deed.

Aan de frontindeling kan men nu niet zien dat er een Bovenwerk aanwezig is.

De hoofdkas is ongeveer 3.70m hoog, 4.30m breed en 2.10m diep.

Achter de hoofdkas werd een smallere kas gebouwd waarin het pedaalpijpwerk werd geplaatst alsmede de balg.

Door deze opstelling werd de totale diepte van de orgelkas meer dan 4m. De speeltafel werd aangebracht aan de rechterzijkant.

Merkwaardig is dat in de dispositie de Cornet op het hoofdwerk, die Van Dam altijd bouwde, ontbrak.

In de vijftiger jaren zijn tijdens restauratiewerkzaamheden ingrijpende wijzigingen aangebracht: in totaal zijn 8 Van Dam-stemmen volledig verdwenen. Zij moesten plaats maken voor nieuwe registers in een neobarok idioom. Van andere stemmen werd het pijpwerk verplaatst.

Bovendien werd de klaviatuur vernieuwd.

Al spoedig bleek dat al deze veranderingen niet even zoveel verbeteringen waren. Tenslotte werd het instrument goeddeels onbespeelbaar.

In 1982 voerde de orgelmakers Mense Ruiter B.V. te Zuidwolde (Groningen) een ingrijpende restauratie en reconstructie uit.

Een en ander geschiedde onder adviseurschap van Jan Jongepier namens de Orgelcommissie der Ned. Herv.Kerk.

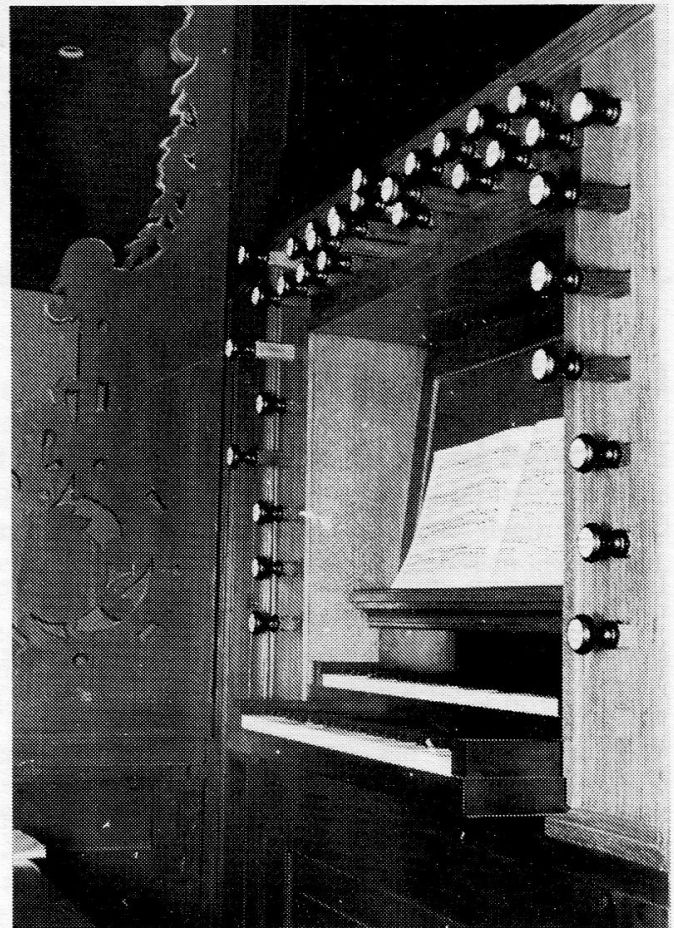
Door bijzondere omstandigheden kon origineel pijpwerk worden aangekocht. Hierdoor werd een vergaande reconstructie van de dispositie mogelijk.

Het ging om pijpwerk uit een voormalig Van Dam-orgel uit Leiden (1901) en een overcomplete, bijzondere stem (n.l. een dubbelkorige Voix Celeste) uit een Van Dam-orgel van 1892 te Purmerend (Lutherse kerk).

Deze laatste stem werd enkele jaren geleden vervangen door een Cornet. Het pijpwerk was gelukkig bewaard gebleven.

Tijdens de werkzaamheden aan het Asser orgel was gebleken dat de oorspronkelijke Voix Celeste in de discant ook dubbelkorig was geweest.

Nu kon deze merkwaardige stem in eer worden hersteld.

Ter vergelijking volgen hier de disposities van 1896 en 1982:

	1896	1982	
HW	Bourdon 16' Violon 16' disc. Prestant 8' Roerfluit 8' Fluit travers 8' Octaaf 4' Nachthoorn 4' Quint 3' Octaaf 2' Mixtuur 3-4 st. Trompet 8'	Bourdon 16' Violon 16' disc. Prestant 8' Roerfluit 8' Fluit travers 8' Octaaf 4' Nachthoorn 4' Quint 3' Octaaf 2' Mixtuur 2-3 st. Trompet 8'	origineel 12 frontpijpen origineel, 20 pijpen uit Leiden origineel origineel, teruggeplaatst grotendeels origineel, teruggeschoven origineel Fluit travers 4 uit Leiden origineel origineel, teruggeplaatst uit Leiden origineel, houten stevels
Bw	Prestant 8' Viola di Gamba 8' Voix Celeste 8' Holpijp 8' Speelfluit 4' Flûte harm. 4' Woudfluit 2' Klarinet 8'	Prestant 8' Holpijp 8' Quintadeen 8' Viola di Gamba 8' Voix Celeste 8' Salicet 4' Roerfluit 4' Woudfluit 2', Dulciaan 8'	origineel, weer 1 octaaf teruggeschoven origineel herplaatst uit Leiden origineel discant uit Purmerend, klein oct. nieuw nieuw uit Leiden nieuw Koch 1956, vervanging in de toekomst is mogelijk
Ped.	Subbas 16' Octaaf 8' Gemshoorn 8' Octaaf 4' Bazuin 16' Trompet 8' (1897)	Subbas 16' Octaaf 8' Gemshoorn 8' Octaaf 4' Bazuin 16' Trompet 8'	houten stevels houten stevels
		manuaalkoppel pedaalkoppel tremulant 3 afsluiters manualen C - g''' pedaal C - d'	

Men ziet dat de oorspronkelijk dispositie qua intentie grotendeels is hersteld.

De windladen zijn grondig gerestaureerd, zodanig dat zij nu bestand zijn tegen de invloed van de verwarming van het kerkgebouw.

De windvoorziening is uiteraard hersteld; de balgtreden opzij van de pedaalkas zijn in tact gelaten. De manualen en het pedaal alsmede de registerknoppen zijn nieuw gemaakt naar het model van het orgel uit Purmerend.

Het geheel van de uitvoerige werkzaamheden aan het orgel is zeker geslaagd te noemen.

De afzonderlijke stemmen zijn fraai (b.v. de 2 Prestanten 8', de heldere fluiten, de verfijnde strijkers), eigenlijk alle stemmen laten zich met el-

kaar combineren, de gereconstrueerde en de 'nieuw' bijgeplaatste registers voegen zich uitstekend in het 'oude' bestand.

De totaalklank is vol en helder maar tevens bescheiden.

Eigenlijk verwacht men bij het volle werk een krachtiger klank.

Over het algemeen leent het instrument zich m.i. het best voor de wat intieme literatuur.

Zoals tijdens de ingebruikneming door Jongepier bleek, laat een deel van de m.n. Franse romantische orgelliteratuur zich voortreffelijk vertolken.

Het grotendeels originele mechaniek functioneert uitstekend.

De diepgang van de toetsen is gering, het toucher

is prettig: van het HW enigszins verend, van het BW heel direct.

Het pedaalklavier is wegens de factuur minder geschikt voor teen-hak-spel.

Al met al is dit Van Dam-orgel thans weer volledig bruikbaar.

De organisten dienen zich bewust te zijn van de beperkingen die de eind 19e-eeuwse dispositie hun oplegt, juist ook bij het gebruik tijdens de eredienst.

Laat de lezer(es) zich eens afvragen wat hij of zij in de zondagse praktijk met dit karakteristieke instrument zou doen....
